

Umění a reflexe

Umění jako slovo je spjato se slovesem „uměti“, je to tedy jakási „dovednost“. (V latině se dost přísně odlišovaly dva „obory“, totiž ars od scientia.) Ke každé dovednosti je – přinejmenším takřka vždy v případě člověka – zapotřebí myslit; jen na nižších úrovních života známe případy takřka dokonalých „dovedností“, které se zcela obejdou bez jakéhokoli byť jen náznaku „myšlení“. Funkce myšlení (zejména pak „rozumu“) se však v umění stává v některých ohledech i poněkud spornou věcí: myšlení může být umělci také překážkou, nebo aspoň může mít některé nepříznivé, rušivé účinky. Každý umělec se musí nějak (většinou u někoho) „učit“: umění je tedy alespoň zčásti „učitelné“; obecně je však přijímán názor, že dovednost pouze naučená ještě není uměním, ale pouhým napodobováním. Ke skutečnému (tj. pravému) umění náleží jistá nezpochybnitelná dovednost, řekli bychom dokonce technická zdatnost (třeba v práci s materiálem a s nezbytnými nástroji nebo prostředky), ale od konkrétního umělce a od jeho díla se očekává víc než i ta nejlepší a nejs sofistikovnější rutina. K tomu, co je či co má být, musí být v umělecké tvorbě navíc, je nepochybně zapotřebí i zvláštního druhu myšlení – umělec nemůže a nesmí být nemyslicím tvorem (různé pokusy o jakési „automatické“ tvoření jsou a zůstávají vždy pouhým experimentem, nejsou ještě skutečnou tvorbou). Ovšem toto specifické myšlení umělcovo jej nesmí v jeho tvorbě rušit, ale musí jeho tvorbě – to vyžaduje ještě upřesnění, k němuž se vrátíme – sloužit (ať už tím, že ji inspiruje, anebo tím, že mu jakoby připomíná něco kritického, tj. že jej konfrontuje s napětím mezi tím, co chtěl udělat, a tím, co opravdu udělal a co se mu třeba tak docela nezdařilo). V tom druhém případě opravdu jde o jakýsi druh reflexe, ale není to táž reflexe, která inspiruje a „živí“ třeba myslitele. Vede nás to tedy k odlišení přinejmenším dvou odlišných funkcí reflexe, totiž funkcí, které jsou spjaty se dvěma různými momenty reflexe. Jestliže můžeme zhruba rozpoznávat v reflexi především ten moment, jímž se reflektující subjekt (ať už to je umělec nebo vědec, eventuálně dokonce filosof) od sebe odvrací, dále – vlastně posléze – moment, v němž se subjekt zase k sobě vrací, aby byl „u sebe“ a „při sobě“, pak ten moment, který můžeme předpokládat jako oba tyto uvedené momenty oddělující, ale také spojující, můžeme označit jako moment „ek-statický“, v němž onen reflektující subjekt „je“ či „krátce zůstává“ jakoby mimo sebe. A tento ek-statický moment musíme přiznat každému skutečnému, „pravému“ umělci, neboť bez něho by jeho tvorba zůstávala pouhou dovedností. Pokud je tento prostřední moment v něčem rušivý, je jeho „rušivost“ čímsi nanejvýš pozitivním a plodným, neboť to, co „ruší“ či „odrušuje“, jsou jen „poruchy“ a „vady“, k nimž při tvorbě již došlo a právě dochází, čili jinak řečeno: jsou to zdůrazněné a podtržené krizové stránky, jimiž tvorba právě prochází nebo již prošla a které vedou tvůrce k „nápravě“ toho, co už udělal a právě dělá. Zcela jinak se to má ovšem s tou závěrečnou fází reflexe, v níž si tvůrce uvědomuje, co právě dělá a co už udělal; pokud k této fázi dochází předčasně, může to působit vskutku značně rušivě na samu tvorbu.

(Písek, 091015-2.)